

Статистичне оцінювання фінансування середньої освіти в Україні

Проаналізовано статистичні дані щодо державних витрат на середню освіту в Україні. Виконано порівняння показників державного фінансування освіти в Україні та інших країнах. Звернено увагу на неповноту даних про фінансування середньої освіти в Україні. Проведений аналіз свідчить про залишковий спосіб фінансування середньої освіти в Україні та його невідповідність рівню розвинутих країн світу.

Ключові слова: загальна середня освіта, державні витрати на освіту, учень, навчальний заклад, витрати домогосподарств на середню освіту.

Постановка проблеми. Система середньої освіти (ССО) в Україні, як і в інших країнах світу, є складною та багаторівневою, має досить розвинену інституційну мережу, яка змінюється під впливом соціально-економічних, часових та політичних факторів та здатна забезпечити освітні потреби дітей шкільного віку (6–18 років).

В сучасних умовах, коли освіта перетворилася на окремий сектор економіки, в якому відбувається виробництво людського капіталу, постає необхідність ефективного та раціонального використання фінансових, матеріальних та трудових ресурсів.

Для усунення суперечливих явищ та процесів при реорганізації сучасної ССО, що передбачається Концепцією розвитку освіти на 2015–2025 рр. [1], у тому числі шляхом створення опорних шкіл, профілізації старшої школи та збільшення років навчання, використання конструктивного підходу до науково-обґрунтованих управлінських рішень, актуальності набуває проведення статистичного аналізу середньої освіти і особливо його фінансової складової.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд публікацій свідчить, що вчені дедалі більшу увагу приділяють дослідженню проблем удосконалення державного регулювання фінансового забезпечення розвитку освіти та ефективності застосування коштів. Так, О. Дубовською визначено особливості розвитку ССО та оплати праці вчителів різних країн світу, а також окреслено шляхи вдосконалення відповідної системи в Україні [2]; В. Малишко розроблено теоретичні підходи та практичні рекомендації з удосконалення фінансового механізму, за допомогою якого реалізується фінансова політика в галузі загальної середньої освіти (ЗСО) [3]; М. Олівською показано неефективність та недостатність фінансування освіти на регіональному рівні, а також запропоновано підвищення рівня фінансової підтримки освіти й науки за рахунок приватного сектору [4]; З. Урусовою досліджено та проаналізовано тенденції фінансування освіти в Україні, визначено шляхи його покращення [5]. Аналогічні питання розглядали і такі науковці як Т. Боголіб, О. Бойко, В. Войтов, Р. Капелюшніков, В. Шестак, Н. Шумар та ін.

Водночас реформування середньої освіти в Україні потребує проведення комплексного статистичного та динамічного аналізу її фінансування як на державному, так і на регіональному рівні. З урахуванням цього метою дослідження є аналіз статистичних даних щодо фінансування ЗСО в Україні на різних рівнях та з різних джерел. Для її досягнення вирішуються такі завдання: аналіз фінансування ЗСО на міжнародному, державному та регіональному рівні; обсяги та напрями використання фінансових потоків.

Викладення основного матеріалу дослідження. В процесі історичного розвитку освіта перетворилася в основну форму підготовки нових поколінь до праці та суспільного життя з посиленням тенденції до професіоналізації та профорієнтації. Чітке усвідомлення необхідності середньої освіти як базової умови суспільного розвитку є підґрунтям для відстоювання концепцій безкоштовної загальної освіти, державного фінансування витрат на освіту і виховання гармонічно розвиненої особистості.

Якщо розглядати післявоєнні десятиліття, то підвищення рівня людського капіталу тоді було пов'язано насамперед зі збільшенням витрат країни на освітні цілі. Недостатній обсяг ресурсів вважався одним із головних обмежувачів людського потенціалу суспільства. Так, у 1973 р. обсяг витрат із державного бюджету СРСР (без капітальних вкладень) на загальну освіту, виховання дітей і підлітків, загальноосвітню роботу серед дорослих становив 13854 млн крб, що на 66,6% перевищувало показник 1965 р. [6]. Подібний погляд на залежність між витратами на освіту і формуванням людського потенціалу є характерним для сучасної епохи.

На рис. 1 наведено зіставлення рівня економічного розвитку країни за величиною ВВП на душу населення та частки економічно активного населення (ЕАН) з вищою освітою (5–6 рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) – третинна освіта) для окремих країн ЄС та ОЕСР у 2014 р. [7].

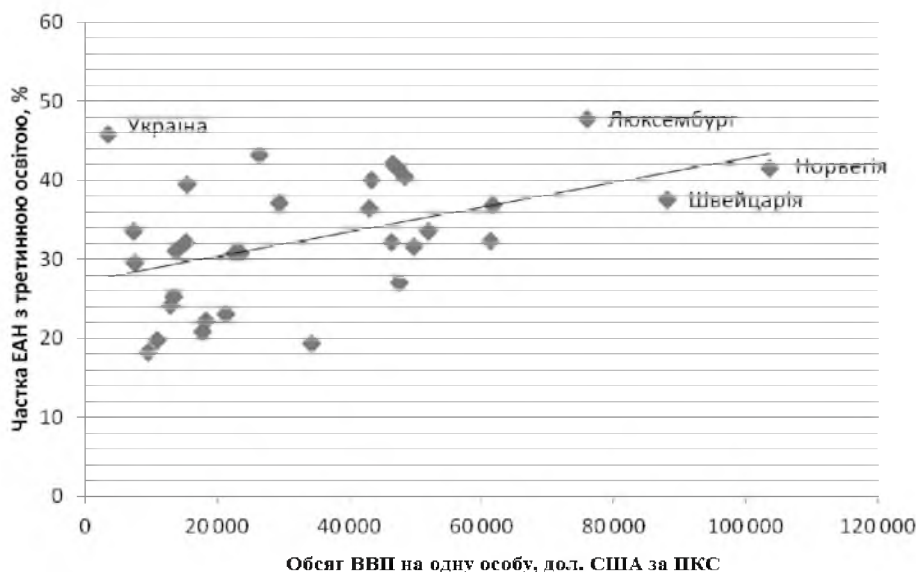

Рис. 1. Рівень економічного розвитку та частка населення з третинною освітою в деяких країнах Європи у 2014 р.

Джерело: складено автором на основі [7]

Отримані дані підтверджують наявність взаємозв'язку між вищезазначеними показниками. Однак для України цей зв'язок є досить суперечливим: за досить високої частки ЕАН з третинною освітою (45,9%) обсяг ВВП на душу населення є дуже малим (8560 дол. США за ПКС), що може свідчити як про відтік фахівців з вищою освітою до інших країн, так і про доступність вищої освіти на тлі низького попиту на неї у професійній діяльності.

При дослідженні структури та величини державних витрат на освіту зазвичай використовується показник ВВП. Досвід розвинутих країн свідчить, що видатки на освіту повинні становити не менше 5% ВВП.

У 2014 р. частка витрат державного сектору на освіту в Україні становила 5,9% ВВП, що відповідає рівню розвинених країн ЄС. Однак обсяг ВВП на душу населення в Україні майже втричі нижче, ніж середньосвітовий показник, у 12–27 разів нижче за показники розвинених країн. Крім того, в Україні мають місце суттєві відмінності у напрямках фінансових потоків, що зменшує реальний освітній кошток кожного школяра.

Для подальшого розуміння ситуації важливо оцінити обсяг державних витрат на освіту в різних країнах. На рис. 2 відображено державні витрати країн Європи на освіту у 2011 р.

У 2011 р. обсяг державних витрат на освіту в країнах ЄС коливався в межах 3,1% ВВП (Румунія) – 8,8% (Данія); в Україні він становив 6,2%, так само як в Ірландії (6,2%). Однак в абсолютному вираженні Україні це складало в середньому 1961 дол. на одного учня, а в Ірландії – 12430,1 дол. (відповідно до МСКО 2) [7].

Рис. 2. Державні витрати на освіту в країнах ЄС у 2011 р.

Джерело: складено автором на основі [7]

Дослідження практики державного фінансування освіти в різних країнах показало, що основна відмінність систем фінансування освіти полягає в тому, якою мірою вони спрямовані на досягнення конкретних результатів і які методи для цього застосовуються.

В Україні у 2014 р. видатки на ЗСО становили майже половину (41,6%) загального обсягу державних видатків на освіту – 45122,61 млн грн (у 2007 р. – 40,6%), зменшившись порівняно з попереднім роком на 4,6% (МСКО 1–3). Дані щодо обсягів фінансування в Україні у 2007–2014 рр. представлено на рис. 3.

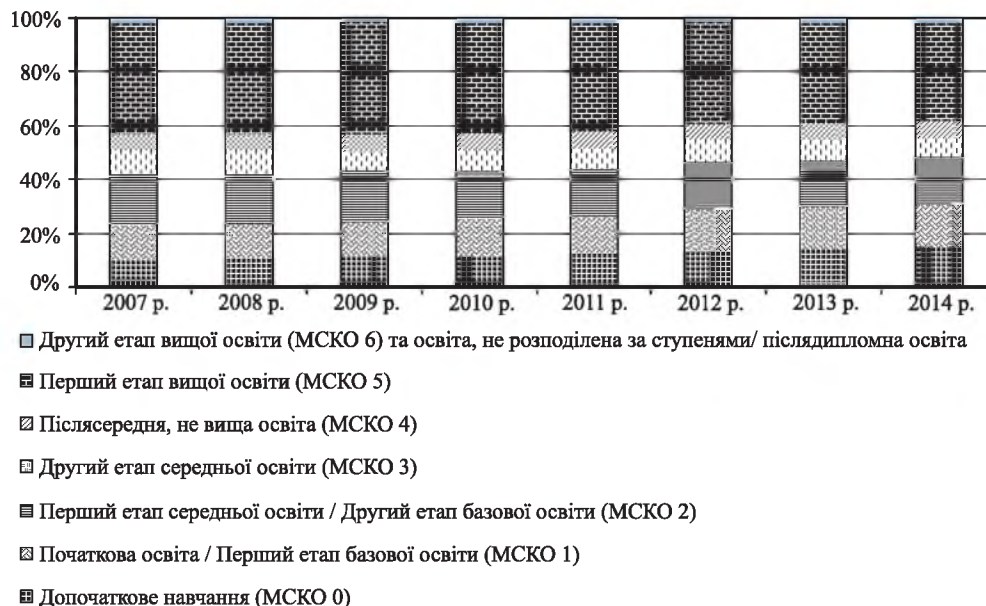

Рис. 3. Розподіл витрат за рівнями освіти в Україні у 2007–2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [8]

Фінансування середньої освіти здійснюється в основному коштом місцевих бюджетів (93,0% від загальних витрат на цей рівень освіти), які виділяються з державного бюджету відповідно до нормативів на одного учня, встановлених для певної території [8].

У 2014 р. комунальні платежі становили 11,9% поточних витрат державного сектору на середню освіту, а витрати на заробітну плату – приблизно 76,6%; отже, обсяг витрат на матеріально-технічне забезпечення освіти в сукупності становив 4,12% (табл. 1).

У 2007–2014 рр. відбулося скорочення часток фінансування другорядних витрат (загалом на 7,82 в. п.: у межах навчальних закладів – на 4,71 в. п.; пов'язаних з навчанням – на 3,11 в. п.).

Таблиця 1

Структура державних витрат на середню освіту за функціями, 2007–2014 рр., %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Послуги у сфері освіти	68,78	71,18	73,30	72,21	73,09	74,65	76,14	76,59
Другорядна діяльність у межах закладів освіти, у т. ч.	24,00	23,14	21,79	22,63	22,00	20,95	19,78	19,29
– медичні послуги	0,07	0,06	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,05
– послуги харчування	10,62	9,23	13,86	5,68	3,42	0,52	1,26	0,47
– адмін. послуги / комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати)	13,31	8,86	12,87	4,91	3,08	0,48	1,15	0,20
Другорядна діяльність, пов'язана з навчанням, у т. ч.	7,23	8,29	14,27	5,16	3,73	0,07	1,13	0,22
– інвентар та обмундирування	4,61	8,19	13,75	4,91	3,37	0,06	1,02	0,46
– транспортні послуги	0,50	7,15	13,75	4,40	2,65	0,05	1,37	0,33
– підручники та канцелярські товари	1,69	7,23	12,50	4,08	2,60	0,05	1,17	0,26
– фінансові послуги / трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти	0,42	7,34	11,89	4,12	2,68	0,07	1,19	0,19
Усього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Джерело: складено автором на основі [8]

За даними обстеження умов життя домогосподарств в Україні, населення наразі не має змоги вкладати гроші у навчання, про що свідчить мала частка домогосподарств, які повідомили про цей вид витрат (24,9–27,6%), та низький рівень останніх порівняно з іншими групами товарів та послуг (табл. 2).

Таблиця 2

Грошові витрати домогосподарств на освіту

Рік	Усі домогосподарства			Домогосподарства, які повідомили про цей вид витрат	
	у середньому на 1 домогосподарство, грн	% від споживчих витрат	% від грошових витрат	у середньому на 1 домогосподарство, грн	% від усіх домогосподарств
2010	39,83	1,3	1,4	160,00	24,9
2011	46,49	1,3	1,5	175,90	26,4
2012	47,34	1,3	1,4	171,74	27,6
2013	45,99	1,5	1,3	170,42	27,0
2014	45,86	1,4	1,2	170,62	26,9

Джерело: складено автором на основі [8]

Наступний крок статистичного вивчення фінансування середньої освіти охоплює аналіз на регіональному рівні. За даними Міністерства освіти та науки (МОН) України (без урахування тимчасово окупованої території АРК і м. Севастополя), у 2014/15 н. р. середній обсяг витрат на одного учня в регіонах України становив 10,1 тис. грн. Найбільші обсяги витрат припадали на учнів Івано-Франківської та Закарпатської обл. (15,1 тис. грн та 12,1 тис. грн відповідно). Найменші – на учнів Харківської (8,5 тис. грн) та Дніпропетровської (8,9 тис. грн) обл. [9].

На рис. 4 подано зіставлення обсягів фінансування закладів освіти у розрахунку на одного учня та кількості учнів на один загальноосвітній навчений заклад. Відмічено, що у нетипових регіонах – Івано-Франківській та Закарпатській обл. спостерігається підвищення рівня фінансування закладів на тлі близьких до середніх значень рівнів наповненості шкіл (198 та 231 осіб відповідно до 213 осіб в середньому в країні). Такі відхилення, перш за все, пояснюються нормативами фінансування на одного учня та кількістю учнів на відповідній території. Ці нормативи розраховуються з урахуванням типів навчальних закладів та місця їх розташування (місто, село, гірська місцевість).

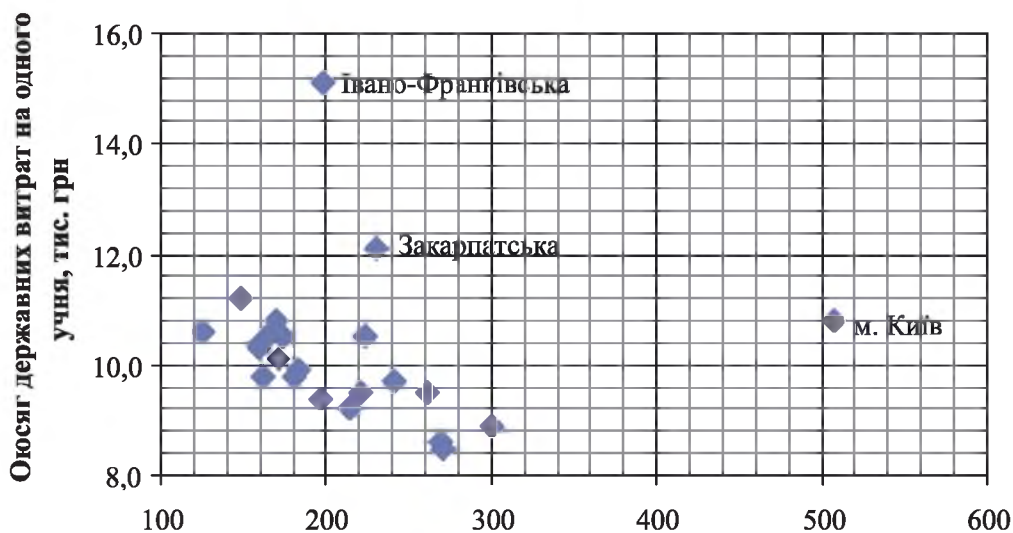

Рис. 4. Розподіл витрат та кількості учнів за регіонами України у 2014/15 н. р.

Джерело: складено автором на основі [8, 9]

Важливим показником фінансування закладів освіти є обсяг надходжень від приватного сектору, який включає витрати домогосподарств та інших приватних юридичних осіб, таких як компанії або національні неурядові організації. Дані щодо цих джерел фінансування отримати важче, ніж дані щодо державних джерел.

Наявність неофіційних та офіційних джерел фінансування середньої освіти зумовлює створення нерівних шансів на отримання повноцінної освіти даного рівня для дітей з родин з різним статком. Особливо це стосується дітей, що отримують освіту в сільських школах, де рівень матеріально-технічного оснащення та кваліфікація викладацького складу загалом нижче, ніж у міських школах. Дані рис. 5 свідчать про залежність результатів тестування від типу поселення, в якому розташована школа.

Наразі органи статистики не надають інформацію щодо обсягів неофіційних джерел фінансування та їх використання в територіальному розрізі відповідно до типів закладів та рівня освіти, що унеможливує проведення комплексного аналізу стану фінансового забезпечення ЗСО. Так, інформація щодо витрат домогосподарств на освіту, включена у форми № 5-УЖД “Квартальний запитальник про витрати і доходи домогосподарства” (квартальна) та № 3-УЖД “Щоденник поточних витрат домогосподарства” (двічі на квартал), не повністю відображає відповідні розрізи.

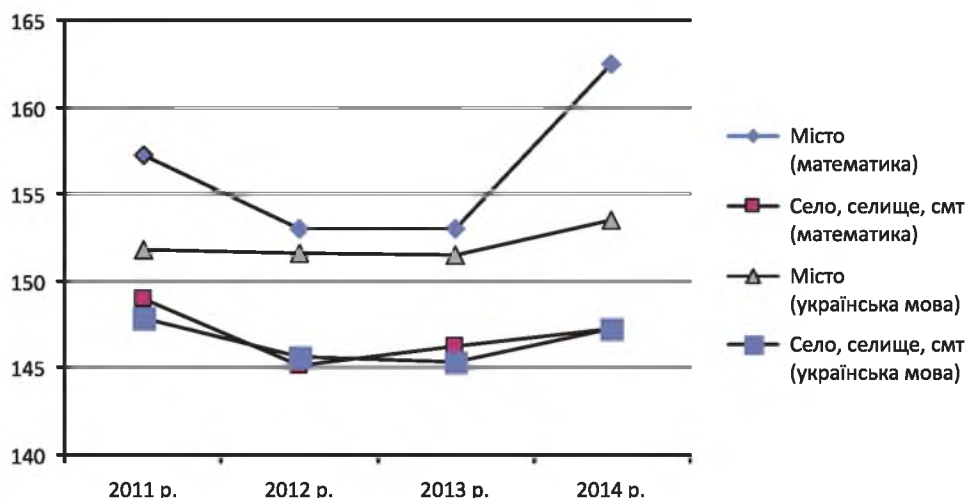

Рис. 5. Середній бал учнів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання в Україні у 2011–2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [10]

Згідно з методичними рекомендаціями Інституту статистики ЮНЕСКО, поданими в “Керівництві з формальної освіти”, під витратами, пов’язаними із середньою освітою, слід розуміти споживчі витрати домогосподарств на забезпечення потреб особи як учня та досягнення ним відповідного рівня освіти в межах та поза межами навчального закладу. Відповідно до цільового призначення витрати домогосподарств на освіту певного рівня, а саме середню, виділено в такі групи (рис. 6).

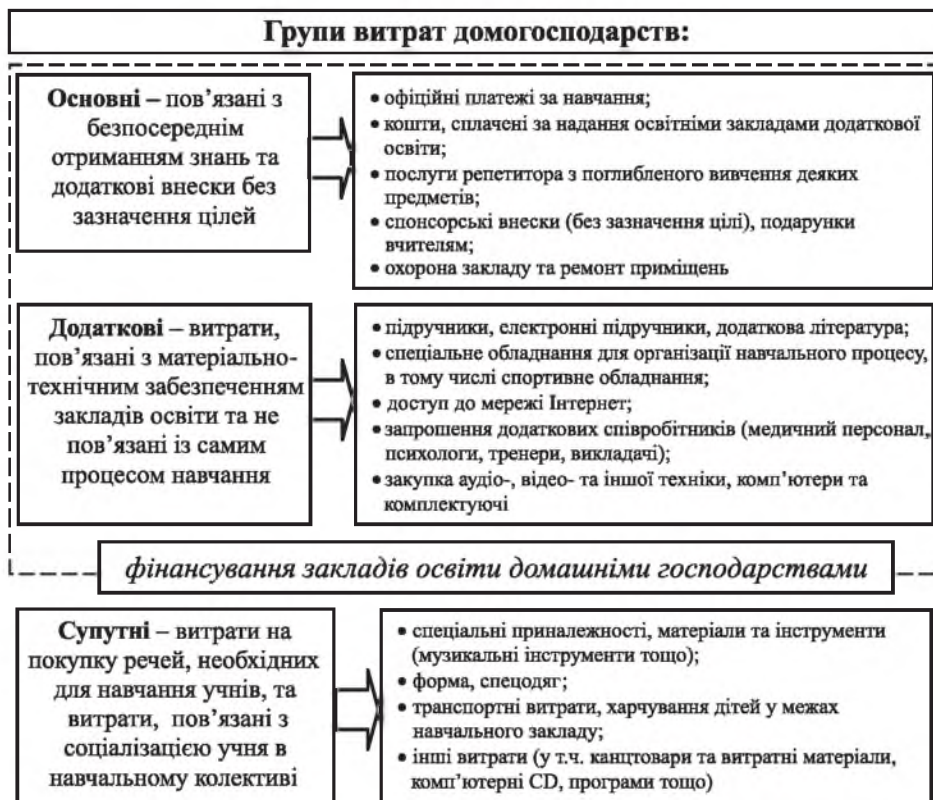

Рис. 6. Витрати домогосподарств на середню освіту

Джерело: складено автором на основі [11]

Отримання інформації щодо обсягів фінансових витрат приватного сектору (домогосподарств) на середню освіту в Україні можливо на основі спеціального вибіркового обстеження батьків учнів у рамках впровадження моніторингу середньої освіти. Така статистична інформація може надаватися органам державної та виконавчої влади різних рівнів з метою прийняття відповідних управлінських рішень та розроблення законодавчих і нормативних актів. У вигляді експрес-випусків та аналітичних матеріалів ці відомості можуть бути надані іншим юридичним особам за спеціальним замовленням.

Висновки і подальші дослідження. В сучасних умовах розвитку незалежної України система середньої освіти та її фінансування відбувається в умовах кризових явищ в економічній сфері та обмеженості ресурсів. Наразі слід констатувати залишковий спосіб фінансування середньої освіти та його невідповідність рівню розвинутих країн світу. Результати, отримані на основі проведеного аналізу, доводять, що прийняття ефективних управлінських рішень можливе лише на основі виокремлення ключових проблем розвитку середньої освіти на рівні регіонів та наповнення статистичної бази відповідною інформацією.

Перспективним напрямком подальших досліджень в цій сфері є прогнозування обсягів фінансування середньої освіти на 2016–2020 рр. з урахуванням сучасних тенденцій розвитку ЗСО.

Список використаних джерел

1. Проект Концепції розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/doc/files/news/435/43501/project_30102014.doc.
2. Дубовська О. В. Фінансові проблеми розвитку загальної освіти в Україні: аспекти удосконалення системи оплати праці / О. В. Дубовська // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 23–32.
3. Малишко В. В. Фінансова політика України у галузі загальної середньої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.08 / Малишко В. В. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
4. Олієвська М. Г. Фінансування освіти і науки на регіональному рівні / М. Г. Олієвська // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 1. – С. 145–152.
5. Урусова З. П. Роль держави у фінансуванні освіти в Україні / Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 49–52.
6. Большая советская энциклопедия. СССР. Народное образование. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/129062/СССР>.
7. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/>.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua.
10. Офіційні звіти про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://testportal.gov.ua/files/reports/>.
11. Руководство по формальному образованию / Институт статистики ЮНЕСКО. – Монреаль, январь 2016. – 38 с.

А. Ю. ПАШКОВСКАЯ,
ассистент кафедры информационных систем и технологий,
Национальная академия статистики, учета и аудита

Статистическое оценивание финансирования среднего образования в Украине

Проанализированы официальные статистические данные о финансировании среднего образования в Украине. Выполнено сравнение показателей финансирования образования в Украине и других странах. Обращено внимание на неполноту данных о финансировании среднего образования в Украине. Проведенный анализ свидетельствует об остаточном принципе финансирования среднего образования в Украине и его несоответствии уровню развитых стран мира.

Ключевые слова: общее среднее образование, государственные затраты на образование, ученик, учебное заведение, затраты домохозяйств на среднее образование.

A. Yu. PASHKOVSKA,
Assistant of Information Systems and Technologies Department,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Financing of Secondary Education in Ukraine: Statistical Assessment

As reforms of the secondary education system in Ukraine require comprehensive statistical analysis of its financing at national and regional level, the article aims to study statistical data on financing of general secondary education in Ukraine. To compare the trend in education financing in Ukraine and other countries, correlations between the economic performance and the share of population with tertiary education in selected countries (in 2014), and government spending on education in EU countries (in 2014) are used. Ukrainian tendencies in the education financing are studied by domestic official data on education spending by education level (2007–2014), the structure of government spending on secondary education by spending purpose (2007–2014), education spending by education level (2007–2014). Also, data from the survey of Ukrainian households are taken to analyze households' spending on education, which shows that now the Ukrainian population cannot afford to invest in education. Regional aspect of the education financing is analyzed by use of data on average spending per pupil by Ukrainian region. Yet, the analysis has to be limited due to missing data on private sources of secondary education financing and use of private funds by territory, type of education establishment and education level. Special sample survey of pupils' parents as part of the monitoring of secondary education is proposed, to collect data about private (household) spending on secondary education in Ukraine. The conclusion is made that the secondary education in Ukraine gets too little money from the government given the economic crisis and limited resources, which is in outward contrast with developed countries.

Keywords: general secondary education, government spending on education, pupil, education establishment, households' spending on secondary education.

Посилання на статтю:

Пашковська А. Ю. Статистичне оцінювання фінансування середньої освіти в Україні / А. Ю. Пашковська // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць. – 2016. – № 3. – С.7-14.